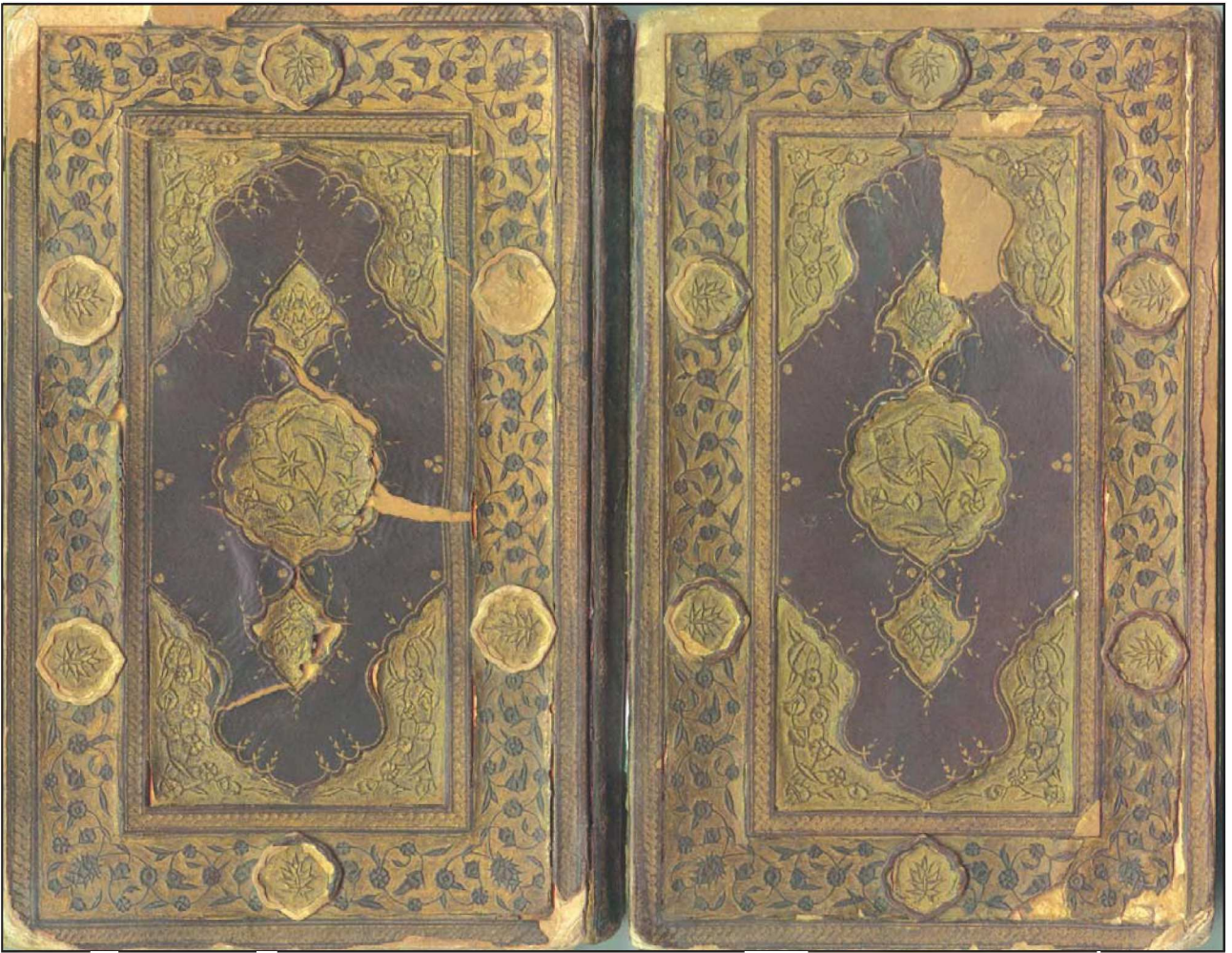


# KIRIM HANEDANI'NDAN DEVLETGIRAY HAN'IN OĞLU İSLAMGIRAY'A AİT 1723 TARİHLİ TEZHİBLİ BİR EN'AM-I ŞERİF

Ali KILCI\*

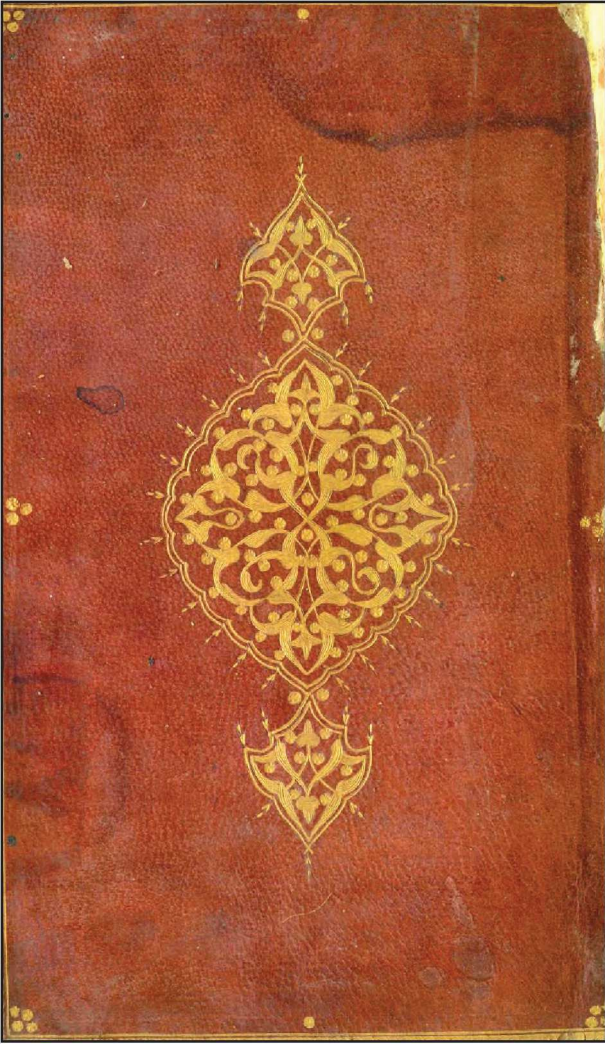
Kitap sanatlarının Türk kültür tarihi ve sanatında ayrı bir yeri vardır. Selçuklu ve Osmanlı devirlerine ait hat, cilt ve tezhip sanatçılarınca kolektif olarak meydana getirilmiş, pek çok yazma eser bulunmaktadır. Bil-

diride Osmanlı Devri sanatçılarının göz nuru ve maharetinin ürünü olan İskilip'te bulunan bir En'am-ı Şerif cildi, süslemesi ve Osmanlı kitap sanatlarındaki yeri ve tarihi yönü ile ele alınacaktır.



Resim 1: Enam dış kapak.





Resim 2: Enam iç kapak.

Deri ciltli, 57 yapraklı, aharlı kağıt kullanılan kitabın dış ölçüleri, 13x 21.5 cm. dir. Metin kısmı açık bir nesih hatla siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Yazıda uzatma, duracak, kısaltma, ulama, ve benzeri işaretler kırmızı mürekkeple gösterilmiştir.

Kitap, üst kısmı mihrabiye şeklinde tezhiblenmiş En'am Sûresi ile başlamakta, devamında sadece dışı cetvelli sayfalarda Yasin, Duhan, Fetih, Rahman ve diğer kısa surelerden sonra Esmâ-i hüsnâ ve zengin süslemeli bir hilye-i şerif yer almakta ve sade bir ketebe sayfası ile sona ermektedir. Kitapta sûre isimleri yazılmamıştır. Sayfa numarası yerine sağdaki sayfanın altında karşıdaki sayfanın ilk kelimesi yazılmıştır.

Kitabın ketebe kısmındaki Arapça metnin Türkçe'si:

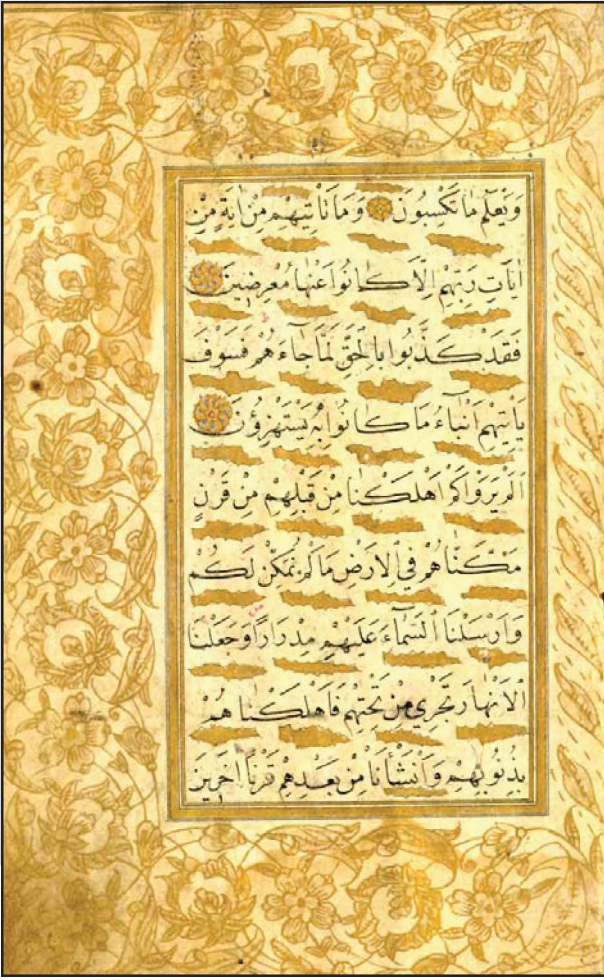
"Bu en'am-ı şerifin yazımı son buldu. Onu kitabeti zayıf olan, hakir, Ali oğlu İsmail'in talebelerinden Osman oğlu Ali Sakızî cenabı Hakka hamd ederek ve Nebiy-yi muhteremine selât-ü selâm getirerek yazdı. Sene 1136 (1723) Onun sahibi Devletgiray Han oğlu İslam Giraydır. Ya Rabbi Allah'ın salât ve selâmı üzerine olan Muhammed ümmetinin amelini düzelt."<sup>1</sup>

Cildi ve bazı sayfalarında bozulmalar meydana gelen kitabın<sup>2</sup> ketebesinde hattat ve sahibi dışında herhangi bir yazı, olmadığından mücellid ve müzehhibinin isimleri bilinmemektedir.



Resim 3: Enam giriş sayfası 1.



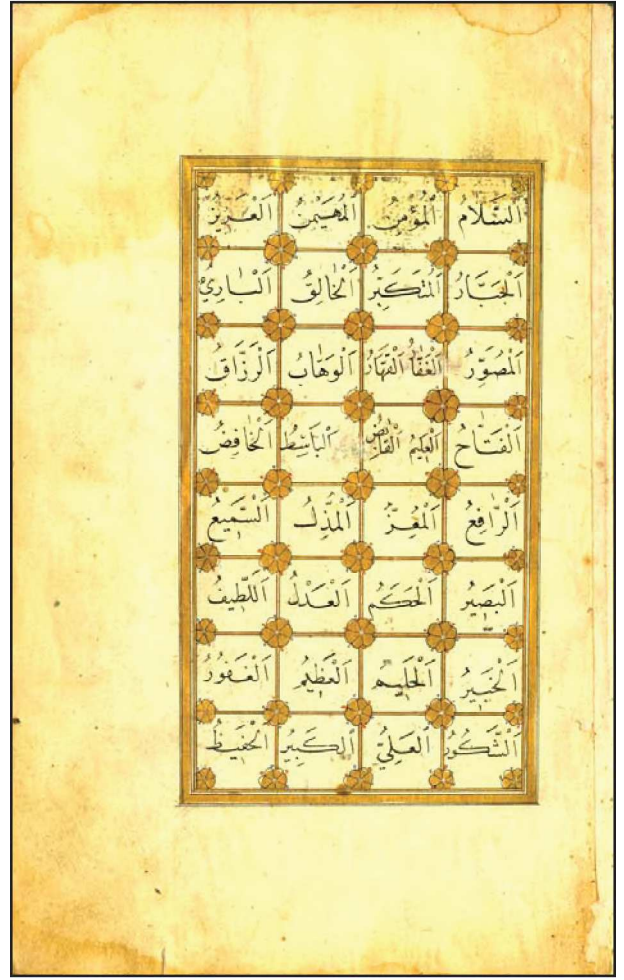


Resim 4: Enam, giriş sayfası.

## CİLT

Eserin deri cildi klasik devir süsleme kompozisyonuna sahiptir. İnce bir kitap olduğu için cildin mıklep ve sertabı yoktur<sup>3</sup>. Cildin ön ve arka dış kapaklarındaki süslemeler birbirinin aynıdır. İç kapaklarına ayrı bir süsleme işlenmiştir.

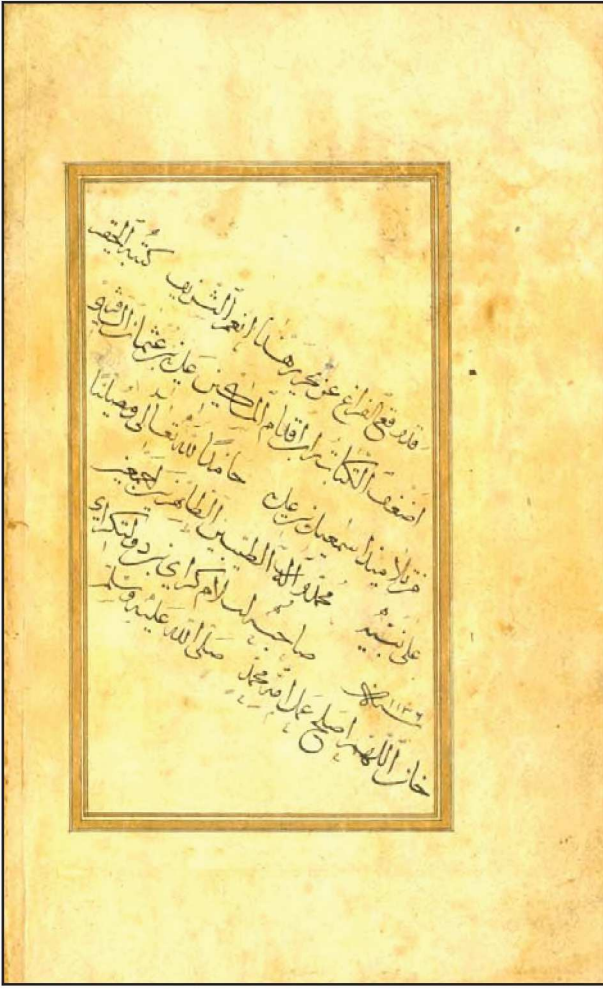
Cildin dışı kapağı alttan ayırma şemseli olup, kenarda bulunan kartuşlu bordürün iki kenarında yaldızlı birer zencirek dolaşır. Zeminini altın yaldızlı geniş kenar bordürü deri renginde kabartma olarak yapılmış, kıvrık dallı ince yapraklı stilize çiçeklerle süslü olup bu firizin köşelerinde birer nar çiçeği motifi vardır. Ayrıca bordür üzerinde cilt sathından fırlar gibi, yüksek kabartma olarak yapılmış yuvarlak kartuşlar görülmektedir. Üst ve alt-



Resim 5: Enam, sayfa.

ta birer, yanlarda ikişerden altışar adet olan kartuşların kenarı deri renginde, içleri yaldızlı olup kabartma (akantusa benzer bir motifle) palmet yaprağı ile süslüdür. Yaprakların uçları şemseye yönelmiştir. Bordürde yaldızlı zemin üstündeki ince dallarla birbirine bağlanan stilize gül, nar çiçeği, hatayi ve yapraklar deri rengindedir.

Şemse ve salbeklerde hatayi motifleri görülür. Burada zemin ve motifler yaldızlı olup, şemsedeki motifler yapraklı dallar üzerinde yer alan gülçe, yıldız çiçeği ve narçiçeğinden oluşmakta olup bordüre göre motifler burada daha iricedir. Salbekler stilize iri birer nar çiçeği ile süslüdür. Köşebentler de altın yaldızlı olup kabartma stilize gül, nar çiçeği, hatayi ve ince dallar üzerinde yapraklarla süslenmiştir. Salbeklerde sadece birer nar



Resim 6: Enam son sayfa.

çiçeği motifi vardır. Cildin köşe bentlerinde zemin ve motifler altın yaldızlı olup ince yaprak ve stilize çiçekli kıvrık dallı motifler mevcuttur.

Kapakların dışında motifli, içte düz olarak kullanılmış mukavva üzerine koyu kahve renkli deri kaplanarak dışta kabartma şeklinde motifler elde edilmiştir.

Cildin iç kapaklarında; deri vişne renkli olup üzerine üstten ayırma yaldızlı salbekli bir şemse yapılmıştır. Şemse ve salbeklerin içi arma şeklinde işlenmiş rumilerle doldurulmuştur. İç kapağın kenarlarını kalın bir zencirek bordür dolaşır. Şemse motifleri yaldız deri üstüne fırçayla sürülerek yapılmıştır.

Timurlu Devrinde XV. yüzyıl boyunca devam eden, Herat'ta vezir Baysungur tara-

fından kurulan Herat Akademisi diye anılan kültür çevresinde yapılan yazı, tezhib, ve minyatür sanatının şaheseri kitaplar için hazırlanan ciltler cilt sanatın zirvesinin oluşturmaktadır. Günümüzde İstanbul müzelerinde bulunan bu dönem eserlerinin arasında kartuşlu kenar bordürü ve ortası salbekli şemseli ciltleri vardır<sup>4</sup>.

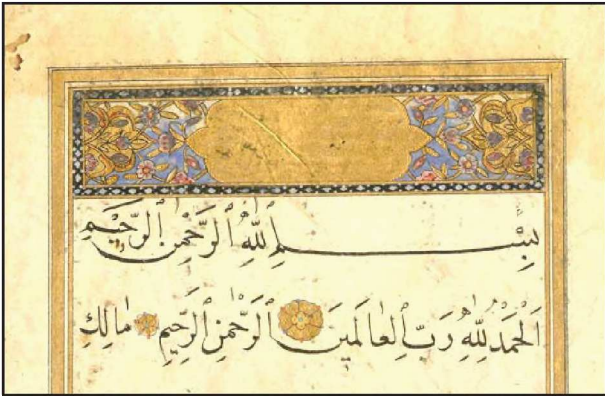
Selçuklu Devrinden itibaren cilt kapaklarında görülmeye başlayan salbekli şemse motifi<sup>5</sup> Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devri mimari eserlerinde ahşap kapı ve pencerele-ri<sup>6</sup> taş işçiliği<sup>7</sup>, çini süslemesi<sup>8</sup> olarak görülebilmektedir. Bir cilt kapağı gibi süslenmiş Mimar Sinan'ın eseri olan İstanbul Topkapı Gazi Ahmed Paşa Camii (965/1558) müezzin mahfelinin tavanı üzerinde özellikle durulması gereken bir uygulamadır. Tavanda dışta kartuşlu üç sıra bordür, ortada salbekli şemse ve köşebentleri vardır. Bunların süslemesinde Çin bulutları, nar çiçekleri en fazla göze batan motiflerdir<sup>9</sup>. Uşak halılarında da şemseli madalyon görülür<sup>10</sup>.

En'am'ın cildindeki motiflerin şekli XVIII. yüzyıl, kompozisyonu Klasik Devir üslûbunda olduğundan XVIII. yüzyıl ciltlerinde Klasik Osmanlı cilt süslemesine geri dönüldüğünü gösteren güzel bir örnektir.

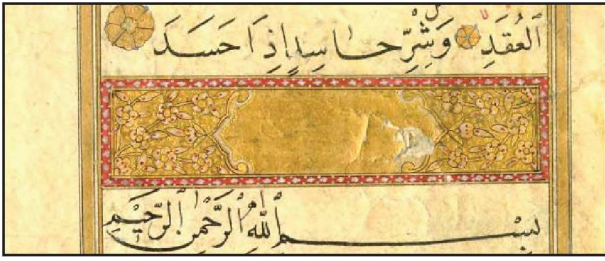
## TEZHİB

Bu eserin altının yoğun olarak kullanılan tezhibinde Kur'an-ı Kerim'lerde uygulanan ananevi yol takip edilmiştir. En baş ve en sonda karşılıklı ikişer sayfaya yerleştirilmiş tezhipli serlevha ve hilye kitabın en önemli süsleme bölümleridir. Kitabın bütün sayfalarındaki yazılar bir ince, bir kalın, yaldızlı birer cetvelle (tahrir) çevrelenmiştir. Serlevha ve hilye sayfalarının kenarlarında ayrıca geniş birer halkâr bulunmaktadır. Kitabın





Resim 7: Enam sure başlığı 1.



Resim 8: Enam sure başlığı 2.

diğer sayfaları sure başlarındaki tezhibler hariç sadedir.

Serlevhadaki halkâr<sup>11</sup> iki cetvel arasında geniş bir hatayî bordürü olarak görülmektedir. Bordürün kenarlarındaki tomurcuklu yapraklı kıvrık dallar arasında ortada beşli şakayık ve narçiçeklerinden oluşan bir bezeme vardır. Hilyedeki halkârda aynı süsleme düzeninin sadece ortasında yer alan şakayık ve nar çiçekleri yapılmıştır.

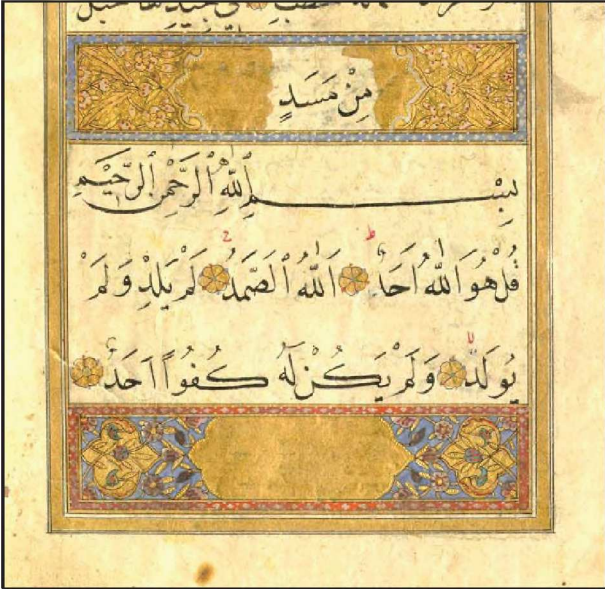
Serlevhanın ortasındaki alan üçe ayrılmıştır. Alt kısımda sûre metni, bu kısmın üstünde sûre başlığı ve daha üstte dışta kırmızı, ortada yaldızlı zencirek, içte mavi olmak üzere üç sıradan oluşan bir çerçeve içindeki mihrabiye yer alır. Mihrabiye şeklindeki süslemede esas zemin altın yaldızla boyanmıştır. Bunun üzerinde ortada ve kenarda açık mavi renkli ince Çin bulutları, aralarında çiçekler, tomurcuklar, yapraklar ve üzerinde çiçekler, yapraklar olan mavi renkli kalın Çin bulutları vardır. Alttaki En'am Sûresi Besmelesinin uzun çizgisi üstüne yarım satır olarak üçlü

sarmaşık şeklinde tomurcuklu çiçekleri olan yapraklı bir buket yer almaktadır. Satır araları içi yaldızla doldurulmuş bulutlarla süslüdür. İlk sayfada genellikle her satırda beşer adet, ikinci sayfada ise dörder adet bulut bulunmaktadır. Serlevhanın tezhibine mihrabiye şekillenmiş ve zencirekleri ile benzeyen bir kitap VGM. Arşivi'ne Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Kütüphanesi'nden getirilen kitaplar arasında bulunmaktadır.

Sûre başlıkları 15 tanedir. İlk bakışta biri birine benzemez gibi görünen sûre başlıkları dikkat edildiğinde aynı motiflerin farklı şekil ve renklendirmelerle elde edilmiş bir birine yakın kompozisyonlar olduğu görülür. Başlıklar kırmızı, siyah, yeşil ve mavi renklerdeki dikdörtgen zencirekli bir çerçeve içindedir. Başlıkların ortasında altın yaldızlı beyzi bir boş alan olup onun iki yanında yer alan altın yaldız veya mavi boyalı zemin üzerine altın yaldız veya pembe, kırmızı ve mavi boya ile yapılmış çiçek tomurcuk ve hançer yaprağı ve rumîlerle süslü kompozisyonlar görülür. Üzerine ayet ismi yazılması gereken ortadaki beyzi alanlar boş bırakılmıştır.

Kitaptaki ayet aralarında yer alan farklı büyüklüklerdeki altınla yapılmış duracaklar iki çeşittir. Serlevha ve hilyedeki yaldızlı çarkıfelek (helezon) beş adettir. Çarkı feleğin yaprakları arası mavi ile ayrılmıştır. Kitaptaki diğer duracakların tamamı altı yapraklı yuvarlak şeshane denilen tarzdadır. Bunların da büyüklerinin ortasında bir göbek, küçüklerin merkezinde noktalar vardır. Yerlerinde münevvebe ile kırmızı ve yeşil noktalar vardır.

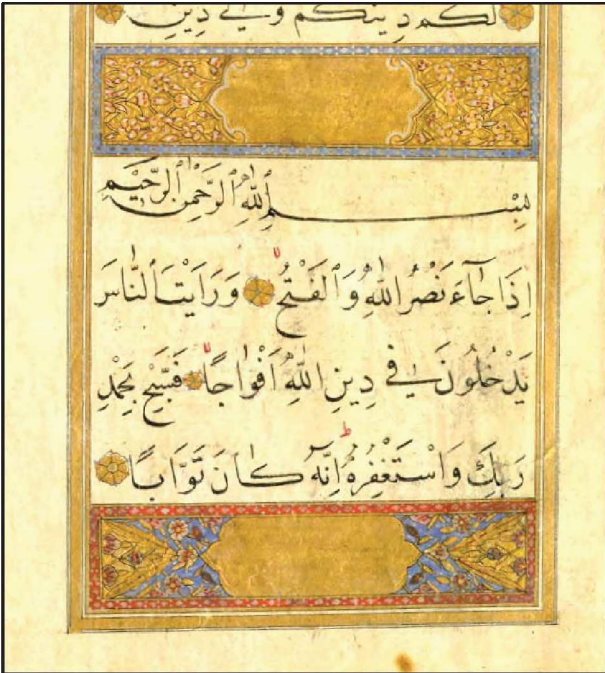
Surelerin sonunda bir sayfanın üstünde Fatıha altında, Esmâ-i hüsnâ başlamış üç sayfa ile tamamlanmıştır. Burada satırlar altın yaldızla yatay ve dikey çizgilerle kareler bölünerek içlerine Allah'ın güzel isimleri



Resim 9: Enam sure başlığı 3.

(Esmâ-i hüsnâ) yazılmıştır. Karelerin köşelerine duracaklarda kullanılan altılı çiçekler yerleştirilmiştir.

Hız. Peygamber'in fiziki özelliklerinin anlatıldığı Arapça metinlere hilye denilmektedir<sup>12</sup>. En'âmın sonundaki nesih-sülüs hatlı sade ketebe sayfasından önce yer alan hilye, iki bölüm halinde karşılıklı iki sayfayı doldurmaktadır. Hilye sayfalarının kenarlarını dar



Resim 10: Enam sure başlığı 4.

bir halkâr bordürü kuşatmaktadır. Sayfaların alt ve üstünde bulunan iri harflerle yazılmış birer satır yazı ile sayfaların ortasında birer kare oluşturulmuştur. Karelerinde ortasında bulunan daire şeklindeki birer hilalin içine hilye metni yazılmıştır. Hilye metnin satır araları yaldızlı Çin bulutları ile doldurulmuştur. Hilye metnin üstünde ve altında bulunan yazı satırlarından Besmele'nin uzun çizgisi üstüne yarım satır, Hz. Peygamber'i öven ayetlerin altına ise karşılıklı üçlü sarmaşık şeklinde tomurcuklu çiçekleri olan yapraklı birer buket yer almaktadır. Dairenin dışı rûmiler ve çiçeklerle süslenmiştir. Süslemede altının yanında kırmızı, mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Dört köşedeki küçük dairelerin içine Allah, Muhammed, dört halife ve Hasan, Hüseyin isimleri yazılmıştır. Genellikle duvara bir hat levhası olarak asılan hilyelerin burada bir kitap içinde iki sayfaya bölünmesi farklı bir uygulama şeklidir.

Yazıda Besmele çizgisinin üstüne çiçek dalı uzatılması yaygın bir gelenektir. Örneklerini Topkapı Sarayı Kütüphanesi<sup>13</sup> ve Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde<sup>14</sup> görmek mümkündür.

XVIII. yüzyıla ait olmakla birlikte klasik devri hatırlatan bir süslemeye sahip kitabın tezhib ustasını bilemiyoruz. Esasen cilt ve tezhip ustalarının eserlerine isim yazmamak gibi bir adetleri vardı<sup>15</sup>. Eser, bu çağda yaşayan Ali Üsküdarî başta olmak üzere Abdullah Buharî, Ali Üsküdarî, Çakerî ve Şeyhi gibi ustalardan birisi tarafından süslenmiş olabilir<sup>16</sup>.

#### HAT ve HATTAT

Hattat Sakızlı Ali bin Osman, Hafız Osman üslûbunda yazdığı kitapta nesih hattının güzel bir örneğini uygulamıştır.





Resim 11: Enam sure başlığı 5.

Kitabın sülüs hatla yazılmış ketebesinde "Onu kitabeti zayıf olan, hakir, Ali oğlu İsmail'in talebelerinden Osman oğlu Ali Sakızî Cenab-ı Hakk'a hamd ederek ve Nebiy-yi muhteremine selât-ü selâm getirerek yazdı. Sene 1136/1723" şeklindeki ifadede hattat

ile ustasının ismi ve kitabın yazılış tarihi verilmiştir. Hilye bölümü sülüs-nesih hatla yazılmıştır.

Hattat Sakızlı Ali Efendi hakkında bilgi veren tek kaynak Müstakimzade Süley-



Resim 12: Enam sure başlığı 6.





Resim 13: Enam sure başlığı 7.

man Efendidir. Müstakimzade'ye göre önce Tekirdağ'a yerleşen Sakızlı Ali Efendi daha sonra İstanbul'a giderek Hafız Osman'dan sülüs ve nesih yazılarını öğrenerek icazet almış, takriben 1123 H. /1710 M. tarihinde vefat etmiştir<sup>17</sup>. Sakızlı Ali yetiştirdiği hattatlar arasında Halil Gülzarî bin İsmail<sup>18</sup>, Seyyid Tayyip<sup>19</sup> ve Ali Nahlî bin Mehmed'in<sup>20</sup> isimleri bilinmektedir.

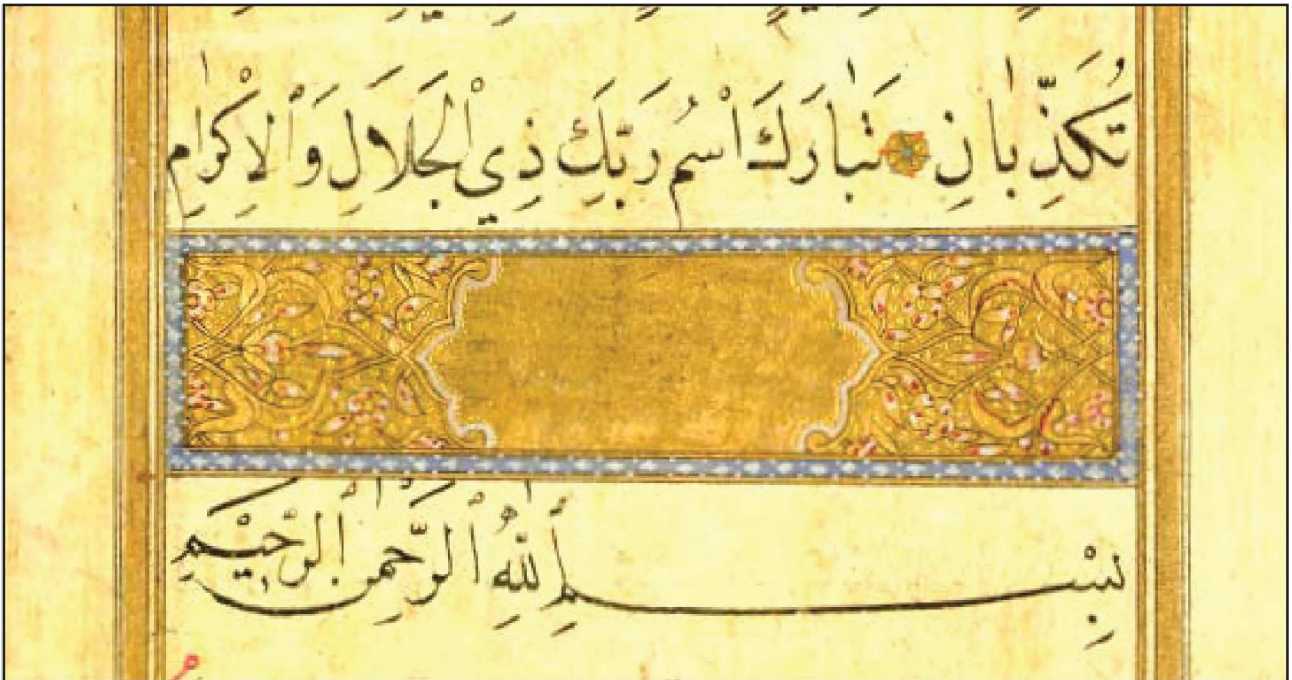
Ancak ketebe bölümünde Sakızlı Ali Efendi'nin verdiği bilgilerle Müstakimzade'nin onun hakkında verdiği bilgiler birbirine uymamak-

tadır. Biz burada hattatın kendi eserinde verdiği bilgilere doğru olarak kabul etmek zorundayız. Ketebe bölümünde kitabın 1136 H. / 1723 M. yılında yazıldığını bildiren kayıt, Sakızlı Ali'nin bu yıldan daha sonra vefat ettiğini göstermektedir. Halbuki Müstakimzade Hattat Sakızlı Ali Efendi'nin 1123 H. / 1710 M. tarihinde öldüğünü yazmaktadır ki bu hattatın verdiği uymayan yanlış bir bilgidir. Belki de Süleyman Efendi'nin bahsettiği başka bir hattat Sakızlı Ali'nin varlığını düşünmek lazımdır.

Hattatımız eserinde kendisini İsmail bin Ali'nin talebesi olarak takdim eder. Ağakapılı İsmail (Ölümü 1118)<sup>21</sup> diye meşhur olan bu hattat da sülüs ve nesih yazılarını Hafız Osman (Ölümü 1110)<sup>22</sup> gibi Derviş Ali'den (Ölümü 1084)<sup>23</sup> öğrenmiştir.

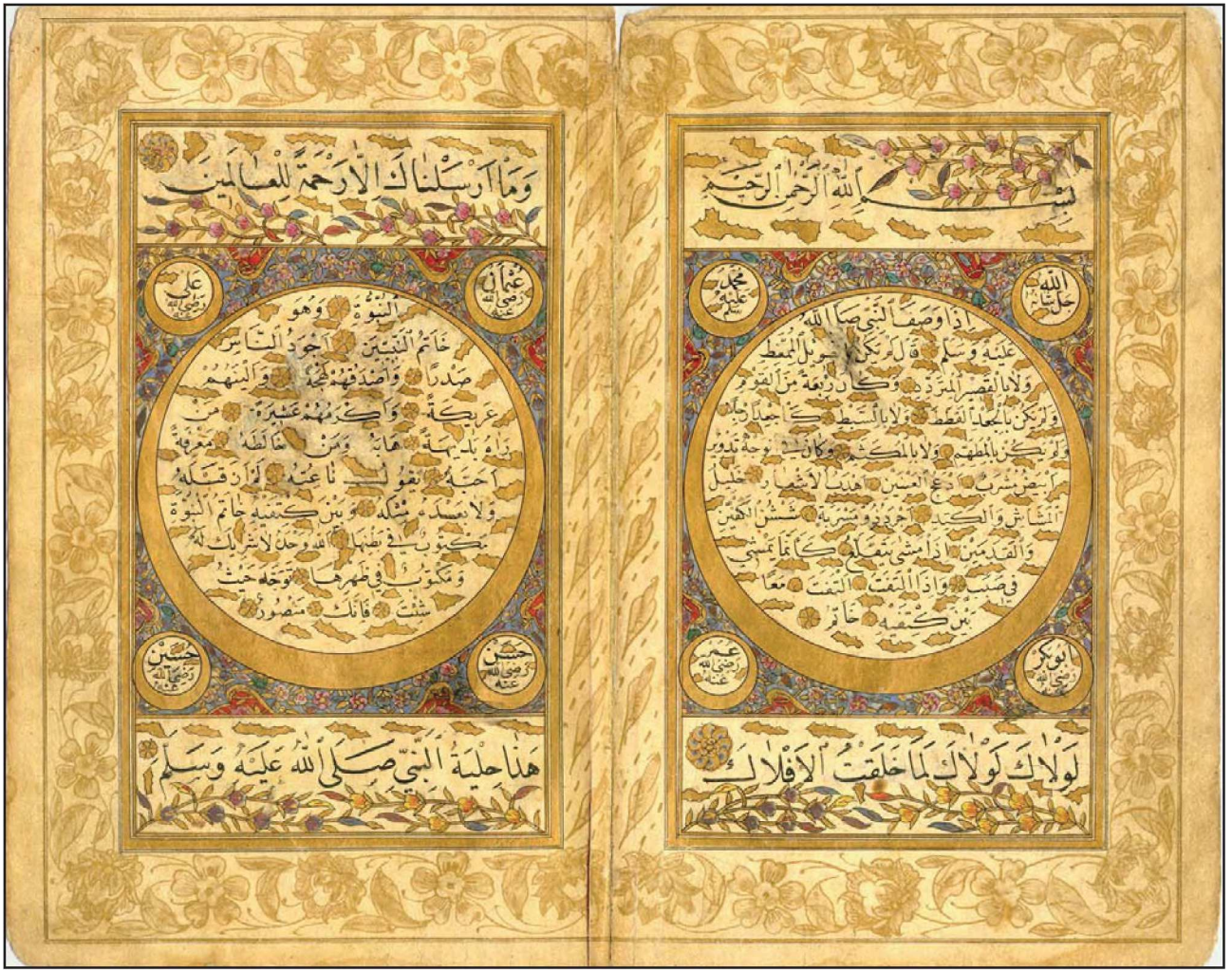
#### ESERİN TARİHİ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eserin Devlet Giray<sup>24</sup> Han'ın oğlu İslam Giray için hazırlandığı son sayfasında yer alan,



Resim 14: Enam sure başlığı 8.





Resim 15: Enam-hilye.

"sene 1136 sahibihu İslamgiray bin Devletgiray Han " şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıt kitabın hattata kimin tarafından sipariş edildiğini bildirmiyor.

Burada geçen Devlet Giray Han ismi ve 1136 H. /1737 M. yılı Kırım hanı Devlet Giray Han II'nin ismini akla getirmektedir. Devlet Giray Han, II Selim Giray Han'ın oğludur. İlk olarak 1110 Recep/Ocak 1699 da Kırım tahtına çıkmış, 1114/1702 yılında azledilmiştir. Azlinden sonra Rodos'a, oradan da 1119 H. /1708 M. de Sakız'a gönderilmiştir<sup>25</sup>. 1120 H. /1708 M. yılında ikinci defa tahta geçen Devlet Giray Han II, 1125 H. /1715 M. yılında tahttan indirilince önce Rodos'a oradan da

Saray'daki çiftliğine gönderilmiştir. Buradaki ikameti sırasında 1137 H. /1725 M. yılında vefat etmiştir. Vefatında yaşı yetmiş bulan Devlet Giray Han'ın cenazesi Ayaz Paşa Camii haziresine defnedilmiştir<sup>26</sup>.

İslam Giray hakkında babası dışında bir bilgiye ulaşamadık. İslam Giray'ın nerede, ne kadar yaşadığını bilemiyoruz. Babasının Saray'daki çiftliğinde yaşamış olması mümkündür. İslam Giray'ın babası aynı dönemde çok kısa bir süre tahta geçen Kara Devlet Giray olması da muhtemeldir<sup>27</sup>.

Buradaki kayıt, Kırım tarihi için Devlet Giray II'nin İslam Giray isminde, unvanı olmayan bir şehzadesini göstermesi bakımından önemli bir belgedir.

## SONUÇ

Osmanlı devrine ait bu eser Çorum'un İskilip İlçesi'nde bulunmuştur. Kitabın buraya gelişi hakkında net bir bilgi bulamadık. Kitap Osmanlı devrinde İskilip'e gelmiş olmalıdır. Bu konuda En'amla birlikte saklanan belgeler arasındaki İskilip Mahkemesi'nden verilen 14 Safer 1139 / 10.10.1726 tarihli bir ilâmın üzerinde durulabilir. İlâm, Sakızlı Mehmed'in kaptanı olduğu mîrî kalyonda levent iken şehiden vefat eden İskilipli Mehmed bin Mustafa bin Ebu Bekir'in eşi ile ailesi arasındaki miras paylaşımı davası için alınmıştır. Bu belgeden kitabın İslam Giray yerine Sakızlı hattatdan hemşehrisi kaptanın eline geçtiği, onun vasıtası ile de vefat eden İskilipli levent Mehmed'in ailesine geldiği düşünülebilir. Veya Rumeli'den İskilip'e göçmen olarak gelen Bilal Efendi isimli birisinin getirmiş olması da mümkündür.

Kitapta görülen kalite onun özel olarak hazırlanmış olduğunu göstermektedir. Bunu onun dini bir kitap olması ve bir devlet başkanının oğlu için hazırlanmasına bağlamak gerekir.

Sakızlı Ali'nin bu hilyesi, ilk olarak Hafız Osman tarafından hazırlanarak bir hat geleneği haline gelen ve ondan sonra bu gelenekteki ilk ve en eski örneklerden biri olmalıdır.

Kitabın 1737 yılında Kırım Hanedanından Devlet Giray Han Oğlu İslam Giray için hazırlanmış olması diğer bir önemli yönüdür.

## SUMMARY

There exist many books from Seljuks and Ottoman times collected by calligraphy, binding and illumination artists in the museums, libraries and private collections. Although there are many related works, the

book art has a special place in Turkish art and cultural history. This is a subject that many studies should be carried out on it. There exist an En'am-ı Şerif in a private library in İskilip, Çorum, that may be examined in this regard.

The above mentioned En'am-ı Şerif was written by the Calligrapher Sakızlı Ali bin Osman in nesih calligraphy on an aharlı paper, a kind of special polished paper. The book whose dimension is 13 x 21.5 cm, is composed of 114 pages. At the beginning of this leather covered book, there is the illuminated En'am chapter. After the Enam, the Fetih, the Rahman, and some short chapters, the Esmâ'il-Hüsna and an hilye-i şerif with rich decorations are placed. The book ends up with a simple hatime. At the beginning of the book and at the borders of the hilye pages halkâr, gold shaded illumination, is performed. Except for the illuminated titles, the pages are simple. Separation of the volume is with şemse, at şemse and salbek some relief hatayi motifs and on the edges high relief cartridges are observed. At the inner covers upward separating şemse is present. As the book is thin the volume do not have any miklep and sertab.

The writing "sene 1136 sahibihu İslamgiray bin Devletgiray Han" located at the end of the En'am-ı Şerif shows the existence of a prince of II. Devletgiray Han, named İslamgiray, whose name is not included in the lists. It is important that this was prepared for İslamgiray, the son of Devletgiray Han, who is from Crimean Dynasty that has relationships with Jordan royal family. The owner of the book and the calligrapher is known, however, we can't see any record notifying masters of binding and illumination.



This En'am-ı Şerif, is a uniq sample of Ottoman book art with its binding, ornament and illumination.

## NOTLAR

\* Ali KILCI, Arkeolog / Sanat Tarihçisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü-Ankara/TÜRKİYE.

<sup>1</sup> VGM. Mütercimi Ali Çakır'a teşekkür ederim.

<sup>2</sup> Oldukça harap durumdaki cildin bazı yerlerindeki bozulma sebebi ile kartonlar ortaya çıkmıştır. Kapakta bordürün üst kenarındaki zencirek ve bordür üzerindeki kartuşlardan çoğunluğunun kenarları aşınmıştır. Şemse ve köşebentlerinde de deride yırtılma ve ayrılmalar görülmektedir. Cildin sırla birleştiği yer, ön ve arka yüzünde kartuşlar ve bilhassa kenarlardaki aşınma ve kopmalar sebebi ile karton meydana çıkmıştır. Dikişlerde yer yer bozulmuştur. Kitabın sayfalarında su lekeleri vardır.

<sup>3</sup> Kemal Çiğ, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul, 1971, s. 9; İsmet Binark, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı" *Türk Kültürü*, s. 36, (1965), s. 992.

<sup>4</sup> Oktay Aslanapa, "Orta Asya'da Cild Sanatı", *Lale*, sayı: 8, Haziran 1992. İstanbul, s. 27, s. 31.

<sup>5</sup> Ahmet Samim Arıtan, "Ciltçilik", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 556.

<sup>6</sup> Candaroğullarına ait Kastamonu İbni Neccar Camii (1366) ahşap kapı kanatlarının ortasında içi rumîlerin hakim olduğu motiflerle süslü salbekli şemse vardır. Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar*

*Boyunca Türk Sanatı* İstanbul, 1977, s. 67; Sinop Aslan Camii ahşap kapısı Bahattin Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 1 (1956) s. 199. Res. 17; Ankara Alaaddin Camii pencere kanatları Bahattin Ögel, *Agm.*, şek. 20

<sup>7</sup> Çanakkale, Ezine Kemallı Köyü Asılhanbey Camii (1352 M.) pencere lentoları; *VGMA*. 17.

<sup>8</sup> Bursa Yeşil Türbe'nin (1419-1424) iç duvarında uygulanmıştır. Yıldız Demiriz, *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, İstanbul, 1979, s. 395.

<sup>9</sup> Tahsin Öz, "Tavanlarımız", *Güzel Sanatlar*, 1, İstanbul 1949, s. 32.

<sup>10</sup> Bekir Deniz, "Osmanlı Devri Anadolu -Türk Halıları", *Bilim Birlik Başarı*, Sayı 42, İzmir, 1985, s. 10.

<sup>11</sup> Halkârî de denen bu süsleme tarzında varak altın çeşitli işlemlerle boya veya mürekkepgibi fırça ile kullanılarak yapılan gölgeli süsleme şeklidir. Çiçek Derman, "Halkârî", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 365.

<sup>12</sup> İlk defa Hafız Osman (ölümü:1110H./ 1698M.) tarafından hilyenin hat örneği olarak hazırlandığı kabul edilmektedir Uğur Derman "Hilye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, 1988, s. 47.

<sup>13</sup> Demiriz, *Age.*, s. 130.

<sup>14</sup> Z. Cihan Özsayiner, *Vakıf Hat Sanatları Müzesinde Bulunan Kur'an-ı Kerimler*, s. 178.

<sup>15</sup> Gülnur Duran, "18. Yüzyıl Müzehhip, Çiçek Ressamı ve Lâke Ustası Ali Üsküdarî", *Osmanlı*, C. 11, Ankara, 1999, Yeni Türkiye Yayını, s. 126.

- <sup>16</sup> Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul, 1986, s. 383 ve devamı.
- <sup>17</sup> Müstakkimzade Süleyman Saadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul, 1928 s. 339.
- <sup>18</sup> Aynı eser s. 193.
- <sup>19</sup> Aynı eser s. 237.
- <sup>20</sup> Aynı eser s. 324.
- <sup>21</sup> Aynı eser s. 123.
- <sup>22</sup> Aynı eser s. 301; Kemal Çığ, *Hafız Osman Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1949, s. 7.
- <sup>23</sup> Aynı eser, s. 336.
- <sup>24</sup> Giray kelimesini gerey, girey şeklinde okuyanlar vardır. Biz ansiklopedideki şeklini benimsedik.
- <sup>25</sup> Devlet Giray Han'ın Hattat Ali bin Osman ile bu sırada tanışmış olması ihtimal dâhilindedir.
- <sup>26</sup> İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 2. kısım, Ankara 1983, s.1; Halim Giray, *Gülbin-i Hanan*, (Neşr. M. Sadi Çöğenli-Recep Taparlı) Erzurum 1990. Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanları için geleneksel bir uygulaması vardı. Buna göre, rehinlikler, mazul hanlar akrabaları ve yeni tayin olunan hanların büyükleri, bir katliamdan korunmak ve devlet yanında rehine olmak üzere, Rumeli'de İslimye, Yanbolu, Tekirdağ ve Çatalca gibi yerlerdeki çiftliklerde yerleştirilir, kendilerine gelir olarak saliyane has ve zeamet tahsis olunurdu.
- <sup>27</sup> İ. H. Uzunçarşılı, *Age*. s. s. 9.